

નાનાદેશદેશીભાષામય શ્રી વિજયચિન્તામણિ પાર્શ્વનાથજિન સ્તોત્ર

- સં. ઉપા. ભુવનચન્દ્ર

ભુજ (કચ્છ)ના એક જિનાલયને અનુલક્ષીને રચવામાં આવેલી આ કૃતિ કાવ્યરસ, ભાષા, ઇતિહાસ અને વિશેષતઃ કચ્છદેશની ચારસો વર્ષ પૂર્વેની સ્થિતિના ચિત્રણની દૃષ્ટિએ વિશિષ્ટ છે. તપાગચ્છના પ્રસિદ્ધ આચાર્ય શ્રી વિજય-હીરસૂરિના પ્રશિષ્ય ઉપાધ્યાય શ્રી વિવેકહર્ષગણીએ કચ્છમાં વિચરણ કરેલું. કચ્છના મહારાઓ (મહારાજા) શ્રી ભારમલ્લ તેમના પરિચયથી બહુ પ્રભાવિત થયા હતા અને એમની પ્રેરણાથી ભુજમાં **રાજવિહાર** નામે દેરાસર તેમણે બંધાવ્યું હતું. રાઓ ભારમલ્લજીના ભાઈ પચાણજી ખાખર ગામના ધણી હતા, તેઓ પણ વિવેકહર્ષગણીના સમાગમથી પ્રભાવિત થયા. ખાખરના જૈનોએ **શત્રુંજયાવતાર** શ્રી આદિનાથ પ્રભુનું દેરાસર બંધાવ્યું અને તેમાં શ્રી વિવેકહર્ષ ગણીને હસ્તે પ્રતિષ્ઠા કરાવી. આ બધી વિગતો ભુજના અને ખાખરના દેરાસરોમાં લાગેલા વિસ્તૃત શિલાલેખોમાં અંકિત છે. આ બે સ્થળોને સાંકળીતી પ્રસ્તુત રચના આ ઘટનાઓની સાક્ષી પૂરનારી સ્વતન્ત્ર દસ્તાવેજી સામગ્રી લેખે પણ મહત્ત્વ ધરાવે છે.

ભુજમાં આદીશ્વરજીનું જિનાલય આજે પણ વિદ્યમાન છે. તેના શિલાલેખમાં પ્રતિષ્ઠાવર્ષ વિ.સં. ૧૬૨૮ આપેલ છે. મોટી ખાખરના શિલાલેખમાં ભુજના ‘રાયવિહાર’નો ઉલ્લેખ છે અને તે આદીશ્વરપ્રભુનું જિનાલય હતું તેવો ઉલ્લેખ છે, પરંતુ પ્રસ્તુત રચનામાં તો રાઓ ભારમલ્લે વિજયચિન્તામણિ પાર્શ્વનાથનું જિનાલય બંધાવ્યું હતું એવો સ્પષ્ટ નિર્દેશ છે. રાઓ ભારમલ્લે બે દેરાસર નથી જ બંધાવ્યાં તેથી એક ગૂંચ સર્જાય છે ખરી.

ભુજના શિલાલેખમાં ચૌમુખ પ્રતિમાનો ઉલ્લેખ નથી, પરન્તુ ત્રણ બિમ્બનો ઉલ્લેખ છે - જેમાં એક બિમ્બ ચિન્તામણિ પાર્શ્વનાથનું હતું. પ્રસ્તુત સ્તવનમાં ચૌમુખનો ઉલ્લેખ કઈ રીતે થયો એ એક કોયડો છે. ચૌમુખનો ઉલ્લેખ સરતચૂકથી થયો હોય અને ચિન્તામણિ પાર્શ્વનાથને મુખ્ય મૂલનાયક માની લેવામાં આવ્યા હોય એવી એક શક્યતા છે.

રચનાકાર અને રચનાકાલ :

કૃતિના રચયિતા મુનિ છે. પण्डित परमानन्द नामक आ कविनी आ एक ज कृति जै.गू.क.मां नोंधाई છે. ત્યાં આની હસ્તપ્રત પળ એક જ નોંધાઈ છે, પરંતુ અમને આની છ હસ્તપ્રતો મળી છે. આથી એમ લાગે છે કે આ રચના સારો પ્રસાર પામી હતી. શ્રી વિવેકહર્ષગણીના ગુરુનું નામ હર્ષાણન્દ પण्डित હતું. વિવેકહર્ષે ‘શ્રીહીરવિજયસૂરિનિર્વાણરાસ’ રચ્યો છે અને તે ‘જૈ.એ.ગૂ. કાવ્ય સંચય’ (સં. જિનવિજય, ૧૯૨૬)માં પ્રકાશિત છે.

કૃતિમાં રચનાવર્ષનો નિર્દેશ નથી. એક હ.પ્ર.માં લે.સં. ૧૬૯૮ આપેલો છે, તેથી આનો રચનાકાલ ૧૬૨૮ થી ૧૬૯૮ વચ્ચેનો છે. જૈ.ગૂ.ક.માં આ રચના ‘નાનાદેશદેશીભાષામય સ્તવન’ એવા નામે નોંધાઈ છે. વિજયસેનસૂરિનો સ્વર્ગવાસ ૧૬૭૧માં થયો હતો, તેથી તેની પહેલાં આની રચના હોવાનું ત્યાં જણાવ્યું છે. પરન્તુ, આ કૃતિ વિજયસેનસૂરિ સમ્બન્ધિત નથી પણ વિવેકહર્ષગણી સાથે સમ્બન્ધિત છે, તેમજ ખાખર ગામને આમાં મહત્ત્વ અપાયું છે તે જોતાં ૧૬૫૯ અને ૧૬૯૮ વચ્ચે આની રચના થઈ હોય એમ માની શકાય.

કૃતિના પાઠ વિષે :

અમને પ્રાપ્ત થયેલ ૬ હસ્તપ્રતોમાંથી બે પ્રતમાં કૃતિનું નામ ‘વિજયચિન્તામણિ પાર્શ્વજિનસ્તોત્ર’ છે. એક પ્રત ‘પાર્શ્વચિન્તામણિ સ્તવન’ એવું નામ આપે છે. એકમાં ‘નાનાદેશદેશીભાષામય શ્રી વિજયચિન્તામણિપાર્શ્વજિનસ્તોત્ર’ એવું નામ મળે છે. એક હ.પ્ર. ‘નાનાદેશીયભાષાસ્તવન’ નામ ધરાવે છે, જ્યારે એક પ્રત અપૂર્ણ છે તેથી તેમાં નામ મળ્યું નથી. કડીઓની સંખ્યા વિશે પણ એકમતિ નથી. બે પ્રતમાં કડીઓની સંખ્યા ૭૮ છે, બે પ્રતમાં ૫૬ છે, એકમાં ૬૨ છે, એક અપૂર્ણ છે. અમે અહીં કડીઓને નવેસરથી ક્રમાઢ્ઢુ આપ્યા છે. ક. ૨૯ થી ૩૩ – એ પાંચ કડીઓ તથા ૪૪-૪૫- એ બે કડીઓ – કુલ સાત કડીઓ માત્ર એક જ પ્રત (લાદ)માં જ છે. બાકીનો ભાગ બધી પ્રતોમાં સમાન છે, પણ ક્રમાઢ્ઢુમાં ગરબડ છે. સ્વ. લિપિનિષ્ણાત શ્રીલક્ષ્મણભાઈ ભોજક પાસેથી અમને જે ફોટોકોપી મળી હતી તેમાં તેમણે કડીઓ નિશ્ચિત કરીને નોંધી હતી. અહીં અમે એ પ્રમાણે ક્રમાઢ્ઢુ રાખ્યા છે.

પાંચ કડીઓમાં ગુજરાતની મહિલાઓના મુખે કચ્છ અને કચ્છના

લોકો વિષે નિન્દાત્મક વર્ણન કરાવ્યું છે. લાગે છે કે કૃતિની પ્રતિલિપિ કરનારા સુજ્ઞનોએ પછીથી એ નિન્દાત્મક કડીઓ ૨૫ કરીને પ્રતિલિપિ કરી હશે. બીજી બે કડીઓમાં કચ્છી નારીનો જવાબ છે તે પળ આકરી ભાષામાં છે, તેથી એ બે કડીઓ પળ બાદ કરવામાં આવી હશે. આ સાત કડીઓ કચ્છીભાષાની અને કચ્છની દસ્તાવેજી સામગ્રી હોવાથી અમે એ કડીઓ રહેવા દીધી છે.

અત્રે એ નોંધનીય છે કે પાંચ કડીઓમાં (અને એવી બીજી કડીઓમાં) કરેલાં વિધાનો અસત્ય નથી. કચ્છમાં એ જાતની પ્રવૃત્તિ થતી હતી ખરી પણ જૈનોમાં પણ એ જ રૂપે એ બધું હોય એમ ન કહી શકાય. ઘોડિયામાં હોય એવા પુત્ર-પુત્રીના સગપણ, દીકરીની સામે દીકરીનું સાટું - આવી કેટલીક રીતો તો જૈનોમાં પણ સોએક વર્ષ પહેલાં સુધી પ્રચલિત હતી. પુત્રી અને પાડો જીવે નહિ. અર્થાત્ પુત્રીને ‘દૂધપીતી’ કરવાની વાત જૈન સમાજને નહીં પણ ક્ષત્રિયવર્ગને લાગૂ પડે. ગુજરાતી નારીઓ અજાણપણે કચ્છી જૈનો માટે પણ એવા આક્ષેપ કરે છે એવા પ્રસંગ કવિએ ઊભો કર્યો છે. આ સંવાદમાં કચ્છની ભૂમિનું અને કચ્છીઓનાં ખાન-પાન, રીત-રિવાજ, ભાષા વગેરેનું વિગતપ્રચુર વર્ણન સમાવાયું છે - જાણે ‘આંખે દેખ્યો અહેવાલ’ આમાં આપણને મળે છે. અહીં કચ્છ અંગેની એ વિગતોની ચર્ચા અમે કરી નથી, પરંતુ કચ્છ વિષે સંશોધન કરનાર અભ્યાસીને દસ્તાવેજી સામગ્રી લેખે આ કૃતિ અત્યંત ઉપયોગી બને એ નિઃશંક છે.

કથાવસ્તુ :

ભુજના રાજવિહાર જિનાલયની યાત્રા માટે વિવિધ દેશના સંઘો ભુજ આવ્યા છે, જેમાં ખાખરનો સંઘ પણ સામેલ છે. ભુજની સાંકડી શેરીઓમાં ખીડ થાય છે અને કચ્છની મહિલાઓના ધસારાથી ગુજરાતી નારીને ધક્કો લાગે છે ત્યારે તે કચ્છ અને કચ્છની નારીઓને માટે ઘસાતી ટિપ્પણી કરે છે અને આ રક્તક્રમાંકમાં ખમ્ભાત, અમદાવાદ, મહારાષ્ટ્ર, મારવાડ વગેરે સ્થળોની સ્ત્રીઓ પણ સામેલ થાય છે. મોટી ખાખર ગામની મહિલા જુસ્સાભેર જવાબ વાળે છે : અમે પણ વિવેકહર્ષ ગણી દ્વારા ધર્મબોધ પામ્યા છીએ, અમે પણ જૈન આચાર પાળીએ છીએ, અમારા કચ્છમાં ભદ્રેશ્વર જેવાં મહાન તીર્થ છે વગેરે. કચ્છીઓ પણ

સાધર્મિક છે વગેરે ધ્યાનમાં આવતાં ગુજરાતી વગેરે મહિલાઓ કચ્છી નારીને પ્રેમથી ભેટે છે અને ‘પહેલાં તમે પૂજા કરો’ એમ કહે છે ત્યારે કચ્છી શ્રાવિકા કહે છે : ‘તમે મહેમાન છો, માટે તમે પહેલાં કરો.’ આમ આનન્દ-ઉલ્લાસભર્યા વાતાવરણમાં યાત્રા પૂરી થાય છે. મહિલાઓ વચ્ચેના સંવાદમાં જુદા જુદા નગર અને દેશની મહિલાઓ પોતપોતાની ભાષામાં કચ્છની ટીકા અથવા પોતાના પ્રદેશના તીર્થોની પ્રશંસા ઝૂલટભરે કરે છે.

કવિ પરમાનન્દ સાધુ હોવાથી વિવિધ દેશના પ્રવાસી છે અને વિવિધ ભાષાઓની નિકટથી જાણકારી ધરાવે છે તેથી ઘણી ભાષાઓનો પ્રયોગ અધિકારપૂર્વક કરી શક્યા છે. કચ્છીભાષાનો તેમણે જે ચોકસાઈ અને કુશલતાપૂર્વક ઉપયોગ કર્યો છે તે દર્શાવે છે કે કચ્છમાં પળ તેઓશ્રી સારી પેઠે વિહર્યા હશે.

ચારસો વર્ષ પૂર્વેના કચ્છનું રંગદર્શી વર્ણન લિખિત રૂપે આપતી રચના કદાચ આ એક જ હશે.

કૃતિની હસ્તપ્રતો :

અમને પ્રાપ્ત થયેલ ૬ પ્રતો પળ એકથી વધુ કુલની જણાય છે. લાદ. સંજ્ઞક પ્રતને આધારભૂત ગણી આ વાચના તૈયાર કરી છે. અન્ય પ્રતોમાંથી મહત્ત્વના પાઠભેદો નોંધ્યા છે. ઉત્તરકાલીન પ્રતોમાં ઉચ્ચારભેદના કારણે સર્જાતા પાઠાન્તરો (યુગતિ = જુગતિ જેવા) નોંધ્યા નથી. પાછલા કાળની પ્રતોમાં કચ્છી ભાષાના અંશોમાં ભૂલભરેલા પાઠ છે તેને પાઠાન્તરમાં લીધા નથી. મરાઠી અંશો યથામતિ સમ્પાદિત કર્યા છે. મરાઠીની વધુ તપાસ તો આ ભાષાના વિદ્વાન જ કરી શકે.

ક. ૬માં ‘નઘાવતા’ છે, તેને સ્થાને ‘નચાવતા’ વધુ સંગત બને, પરંતુ બધી જ પ્રતોમાં ‘નઘાવતા’ પાઠ છે તેથી આ સુધાર્યો નથી. આ શબ્દ તપાસ માગે છે.^૧

‘મારૂની-’ મારવાડી સ્ત્રીના મુખે મારવાડી ભાષામાં વર્ણન છે તેમાં એક વિચિત્રતા છે. જ્યાં જ્યાં રકાર હોવો જોઈએ ત્યાં ત્યાં કવિ ગ કાર વાપરે છે. જેમકે, રાણપુર = ગાણપુગ; રલિયામણું = ગલિયામણું, વગેરે. આ પ્રદેશમાં તે સમયે આવો ઉચ્ચાર પ્રચલિત હોવો જોઈએ.

ક. ૫૬માં ‘આબૂગોડા’ છે ત્યાં બે પ્રતમાં આબૂ ગઢગી (-ગઢરી) છે.

૧. નઘાવવું આ ‘પલાણવું’ અર્થમાં પ્રયોજાતું ક્રિયાપદ હોઈ શકે.

आबूगोडा शब्दनी तपास करवी बाकी रहे छे.

ढाळोनी देशीओना नाम मात्र एक ज प्रतमां मळे छे, जे प्रत अपूर्ण छे.

एक पुण्यस्मरण :

आ कृतिनी एक हस्तप्रत मांडलना भण्डारमांथी वीशेक वर्ष पहेलां अमने मळी हती. एल.डी. इन्स्टी.मांथी अन्य प्रतोनी तपास करावी हती परंतु नामफरकना कारणे प्रतो मळी शकी नहीं. अमे पण आनुं काम ते वखते बाजू पर मूकी दीधुं हतुं.

पांचेक वर्ष पूर्वे आन्तरराष्ट्रीय लिपिविशेषज्ञ तरीके सुख्यात एवा श्री लक्ष्मणभाई भोजके आ ज कृति पर काम करवा मांडेलुं त्यारे आमांना कच्छी शब्दो बाबत तेमणे अमारो सम्पर्क कर्यो. अमे पण आ कृति पर काम करवा इच्छीए छीए एवं तेमणे ज्यारे जणाव्युं त्यारे तेमणे पोते एकत्र करेली हस्तप्रतो अमने मोकली आपी अने अमने ज आ कार्य पूर्ण करवा जणाव्युं. आ मोटा गजाना संशोधननिष्णात विद्वाननी उदारता अने संशोधननिष्ठाना आ प्रसंगे अमने दर्शन थयां. आ तके तेमनुं पुण्यस्मरण करवा साथे आ लेख तेमनी स्मृतिने अर्पण करीए छीए.

हस्तप्रतो :

१. ला.द. (लालभाई दलपतभाई भारतीय विद्याभवन, अमदावाद)
क्र. ३०७७०. पत्र ४. (ले.स. १७मुं शतक)
आदि : पण्डित श्रीकमलवर्धनगणिगुरुभ्यो नमः ।
अन्त : इतिश्री विजयचिन्तामणिस्तोत्र सम्पूर्ण । मुनिश्री रविवर्धनशिष्य ऋधिवर्धन लिखितं । शुभं भवतु ।
२. माख. (मांडवी खरतरगच्छ जैन संघनो भण्डार) पत्र ३. (१८मुं शतक)
अंत : इतिश्री नानादेशीयभाषास्तवनं सम्पूर्ण ।
वा. जीवसौभाग्य लिखितं ।
३. शु. (शुभवीर जैन ज्ञानभण्डार, अमदावाद)
पत्र २. (१७मुं शतक)

अंत : इति श्री पार्श्वनाथचिन्तामणि स्तवनं ।

४. को. (श्रीकैलाससागरसूरि ज्ञानमन्दिर, कोबा)

क्र. ३२१६२; पत्र ३ (१८मुं शतक)

अंत : इति श्री विजयचिन्तामणिस्तोत्रं ।

५. अ. (अपूर्ण) पत्र १-२ (१७मुं शतक)

६. मांपा. (मांडल पार्श्वचन्द्रगच्छ जैन संघनो भण्डार)

क्र. ५८/६४. पत्र १-४.

अंत : इति श्रीनानादेशदेशीभाषामय श्री विजयचिन्तामणि पार्श्वजिनस्तोत्रं सम्पूर्णमिदमिति । संवत् १६९८ वर्षे मार्गशीर्ष कृष्ण दशमी भृगु वारे । कच्छदेशे विह्वलनगरे पण्डितप्रवर पण्डित श्री संघविजयगणि चरणकमल मधुकर समान शिष्य पण्डित श्री देवविजयगणि लिखति स्म । गणि तत्त्वविजय वाचनार्थ । कल्याणमस्तु ।

[ढाल १]

त्रिभुवन तारण तीरथ पास चिंतामणी रे

कि विजय चिंतामणी रे,

चालउ चतुर प्रिय जात्रि जईइं भणइ भामिनी रे,

कि भणइ भामिनी रे;

प्रिय सहजवाली^१ जोतरावि कि धवल धुरंधरा रे,

कि धवल धुरंधरा रे,

तस सिंगिइं सोवनखोल कि घमघमइं^२ घूघरा रे,

कि घमघमइं घूघरा रे. १

जिणि एवडु वाद करावीअ कुमति हरावीआ रे, कि कु०

देई तपगच्छ जयकार सुगुरु^३ सोहावीआ रे, कि सु०

लागीय मुझ मनि खंति ते तीरथ भेटवा रे, कि ते०

लेई चालि सबल संघ साथि कुमति दल खेटवा रे, कि कु० २

एक प्रिय पगि लागी पनुतीअ पदमिनि वीनवइ रे, कि०
 संघ चालइ सबल **कछ देशि** बइठा शुं तुम्हे इवइ रे, कि०
 प्रिय वहिली अ वहिल अणावि तुरंगम जोतरु रे, कि०
 तिहां घमघम घूघरमाल छत्री छेकइं करो रे, कि० ३
 वागिय यात्रा जंग मृदंगीहिं चतुर चकोरडी रे, कि०
 इक नाचइ पाउसि^४ जेम मनोहर मोरडी रे, कि०
 इक सार सुखासण साज करइ गुण गोरडी रे, कि०
 इक चढइ चकडोलि चतुर चितचोरडी रे, कि० ४
 तस नाह वहइ विवहार अचलि हइडा^५वटि रे, कि०
 इम आवइ **गूजर संघ** अनोपम **थलवटि** रे, कि०
 हवि आवि हो **दक्षिण संघ** अनोपम **जलवटि** रे, कि०
 जस मानिनी मुखि हराव्यो शशि रहिओ निलवटि रे; ५
 एहवि आवि हो **मारुअ संघ** कि करह झिकावता रे, कि०
 श्री पास चिंतामणि भेटवा भावन भावता रे, कि०
 आवइ **उतराधी संघ** तुरंग नखावता रे, कि०
 ते तु वागा केसर रंग सुरंग सुहावता रे, कि० ६
 देखीअ ते परदेशीअ आवत ऊलट्या रे, कि०
 सहदेशीअ **काछीअ**^६ लोक कि धरमी धुंसट्या रे, कि०
भुजनगरिं श्रीरायविहार प्रसादिइं सहू मली रे, कि०
 तिहां वाद वदइ बहु नारि जुहारवा आकली रे, कि० ७
 तिहां संघ मल्यु सहू सामटु^७ सेरी सांकडी रे, कइ०
 इक युगति कहइ बहु नारि कि बोलइ वांकडी रे, कि०
 अहो छुं परदेसी संघ कइ दूर देसंतरी रे, कि०
 तुहो कांइ धसु अहो ठेलीअ दीसती व्यंतरी रे,
 कि कछिणि^८ व्यंतरी रे; ८
 तव बोलइ काछीअ नारि अंशि किं व्यंतरी डे, कि०
 कहु कुछीअ भुछीअ गाल्यि अशांशि गुज्जरीं डे, कि०

आमइं लज्ज न कज्ज वो गुज्जरी झप्परी ज्यंतती डे, कि०
आछयां त्रांकड^१ पाय दिसंदी मंगती डे, कि० ९

[ढाल-२] हरमजनो वाहण पूरावुं रे - ए देशी.

गुज्जरी गुज्जरी स्युं कहइ, सा छइं छि उलंभा;
अहो गुजरातीअ गोरडी, ते तो सहीअ दुलंभा. १०
देव जुहारवा आविआ, नहींतरि इणि देसि;
कुण अकरमीअ काछड़इ, कहु करइ प्रवेस. ११
वाडीअ वन नही सुपनमां, नहीं कहीं अंबराइ;
रायण प्रमुख न रूखड़ा, नहीं केतकी जाई. १२
रोडीअ बोडीअ भूमिका, चिहुं दिसि मइदान;
चोखा-गहुं इणि देसड़ि, नवि नीपजइ धान. १३
नहीं कहीं मोटा सरोवरू, नहीं नदीए पाणी;
खारुं रण पड्युं चुबखेर^{१०}, पसूरिधि वखाणी. १४
अणहलवाड़ा नयरनी, हवि बोलीअ नारी;
विनय-विवेक-विचारणा, चतुराईं सारी. १५
रहु रहु बाई कां करु, एह देसनी निंदा;
धन धन एह पणि काछ देस, जिहिं पास जिणिंदा. १६
विजय चिंतामणि परगट्या, तपगच्छ जयकारी;
श्रीखंभायत नयरनी, वली बोलीअ नारी. १७
बाइश्री बाईइं भलुं कहिउं, न विखोडिइं देस;
पणि जुओ ए ओसवालिनी, स्यु दीसइ छइ वेस. १८
बांध्युं ढेपाडुं पहिरणइ, माथइ कांबलडी;
कस कहींइं बांधइ नहीं, छूटी कांचलडी. १९
नहीं फूली नहीं राखडी, नवि माथुं गूथइं;
राति-दिवस रोलुं करइं, छांणपुंजुं चुंथइं. २०
लांबा लटकइं नागला, जाणे हींचोला;
सोनुं-वानुं पहिरइं घणुं, चतुराईं मोला. २१
रूपइं दीसती राखसी, कुच कंबल झोला;

- भुंछ सही भली वार नहीं, नर ती नघरोला. २२
- मंदिर मोटां झूपड़ां, वसवानां ठाम;
- किहां हुइ नवि लहइ, नलिआनुं नाम. २३
- दातण करवउं खयरनउं, अरणीनां फूल;
- कंथेर गूगली खाखरा, एहवा झाड़ असूल. २४
- गुल-राखोडउं^{११}-डोरडउं^{१२} ए, लापसीअ जाब;
- गणगणाट माखी तणा ए, भोजन ते राब. २५
- आहीरणी-चारणी जिसिउ, ए वाणीयाणी वेस;
- रार्ति खावउं नहीं विवेक, एहवउ कछ देस. २६
- अदल बदल वहु-दीकरी, ए वली करइ-करावइ;
- साप-वींछीनइं पणि हणइ, गोधा समरावइ. २७
- छोति नहीं लवलेश मात्र, नहीं आभड़छेट;
- अंत्यजनइं सांइ^{१३} दिइ, मलइ भेटाभेट. २८
- जणंत खेव (?) जीवइ नहीं, पुत्रीनइं पाडो;
- कुण समझइ कचवउं लवइ, असइं कोरो-कुज्याड़उ. २९
- पणि नाखइ कांटो घसी, एहवा जिहां चोर;
- वार्ति बूकइं बहुअ वाघ, घरघरइं अति घोर. ३०
- मरइ तिवारइ विचिं ढोल, राखीनइं गावइ;
- मुंकाणि आवइ जेह तेह, सहुइ जमी जावइं. ३१
- वली एह देशनी वारता, अहो केती कहीइं;
- सात पुहुर जइ हिंडिइं, तउ पाणी लहीइं. ३२
- एहवी अटवी अति घणी, सघलइ ऊजाडि;
- एह उल्लंघी आवीइं, ते साथनउ पाड. ३३ ←
- अहमदाबाद** तणी हवइं, बोली बहु नारी;
- आपणी जाति न निर्दिइं, पण अचिरय^{१४} भारी; ३४
- मांटीअ घरि जिम दासड़ा, इहुनइं नारि प्रधान.
- गरथ ते बइअरि हाथडइ, बहु संग्रहइं धान; ३५
- गाइ-भइंसि माटी दूहइ, खेत्रि भात अणावइ;
- मांटी-बइअरि मांहोमांहि, निज नामि बोलावइ. ३६

वार-परवइ पूरां लूगडां, इक अचिरय जो तुं;	
ठेपाडइ नहीं काछड़ी, माथइ बांधइ पोतुं.	३७
खेड़ि करइ खड़ वाढइ आप, व्यापार अनेरा;	
जनम मांहि जाणइ नहीं, नित्य कांतइ ढेरा.	३८
नामुंअ लेखुंअ नवि लहइ, अख्यर नवि आवइ;	
वस्तु-वांनुं कांइ लिइ, बइअरि समझावइ.	३९
गुरु-भोजिक भेला जिमइ, विण सालणइ भावइ;	
मरणि-परणि मेडु करी, निज घर लूटावइ.	४०
काछीअ माछीअ जेहवा, दीसंता रूपइं;	
कांइ धसु अह टेलवा, तुम्हे जाण्या सरूपइं.	४१
इम गूजर संघ गोरडी, जव वदवा लागी;	
कछमंडन खखराल संघ , नारि कहिवा लागी.	४२
कहु गुज्जरी यात्रिं अचीण ^{१५} , मुहि भुछी गाला हो;	
भोइ भोइ आंज्यो विवेग, हेड़ी गालि म काहो.	४३
आंजी पयरि बूझुंअ असइं, निसगारी गालि;	
माठि करो भुछ्यो म च्यु, च्यु चंगी चालि.	४४
आंजे वाति न नीकरइ, लख डीइ च्यंगो;	
भुक्खड़-भुच्छड़ा जे होइं, उनजो एह बंगो.	४५
धुर ^{१७} पाखी ^{१८} आंया ^{१९} मणुंस, अइं ठल्ला गुज्जर;	
कोरु करिआं अर्सि च्याउरिं ^{२०} , अशां च्यंगी बज्जर.	४६
अंबा-लींब ^{२१} न बुझिउं, अशां च्यंगा चिप्पड;	
अइं साह्वी ^{२२} नाठी अच्या, कोरो च्यां उप्पड.	४७

ढाल [३] राग सिंधुओ.

बाबीओ ए अदीयां, इयडो गुरु हेकडो,
 आइएसां, इयडो^{२३} गुरु हेकडो,
 बाबीओ ए अदीयां, कहो छइ अशांशि ठेकडो,
 आइए सां, कहो छइ अशांशि ठेकडो,

बा० अ० तपगछ संदडो^{२४} ठकुर, आ० त०
 बा० अ० श्री विजयसेन सूरीसर, आ० श्री० ४८
 बा० अ० श्री विजयदेवसूरि पटधर, आ० श्री०
 बा० अ० तिह पद कुर^{२५} मधुकर, आ० ति०
 बा० अ० अशीं प्रतिबोध्या अइं उर गुरु, आ० अ०
 बा० अ० जिह नालो विवेकहर्ष सदगुरु, आ० जि० ४९
 बा० अ० मिडी अणाथई पारिउं, आ० मि०
 बा० अ० हाणइं चंगइं पाणी गारिउं,
 आइएसां, त्रिवार^{२६} पाणी गारिउं;
 बा० अ० चउडसि पाखी पारिउं, आ० च०
 बा० अ० नित्य नुकरवारी धारिउं, आ० नि० ५०
 बा० अ० डेव आडिनाथ कि पूजिउं, आ० डे०
 बा० अ० तत्त मिथ्या असीं बूझिउं, आ० त०
 बा० अ० अशीं बूझुं पोसु गिण्हण, आ० बू०
 बा० अ० नित्य करिउं पडिकमण, आ० नि० ५१
 बा० अ० पंज्य परवी अशीं पारिउं, आ० पं०
 बा० अ० अरिहंतयो नालो सारिउं, आ० अ०
 बा० अ० गंदमूर वाति न पाइउं, आ० गं०
 बा० अ० हेडी साहमिणि आइउं, आ० हे० ५२
 बा० अ० असां डेह मंझिय हेडां तीरथ, आ० अ०
 बा० अ० श्री विजय चिंतामणि समरथ, आ० श्री०
 बा० अ० अशां डेह मंझिय भड्डेसर, आ० अ०
 बा० अ० आयइडेहि क्यहां हेडां डेहर, आ० अ० ५३

[ढाल-४] निरमालडीए.

काछिणि केरा सुणि जबाप गुज्जरि रंग राती,
 ध्यन्य ध्यन्य साहमिणि करि मली, ध्रमनेहि धाती,
 वडदेहरानुं सुणि वखाण, मारुणी मदमाती,
 बोली बोली सदेस तणी बाली बलगाती,

कासुं वखाणु देहगां ए, थे (थें) आपइगां^{३७} आप,
गाणपुग गलिआमणुं, नगमालडीए,
निगखतु जाइ भव पाप, मनोगहीए,
तुथे न करो इसड़ा जबाप. ५४

चुउमुख चाहइ चतुगलोक, च्यागे दगवाजा,
गंगमंडप गलियामणो, देवलोक दवाजा,
नाटयागंभ कगइ अनेक, जाणे सुगगंभा,
थंभे थंभे पूतली, वाजइ वगभंभा,
सात भोइं सोहामणी ए, शिखग अतिहिं उत्तुंग,
सगोगलोक सा थइं सही, नगमालडीए,
वाद कगइ मनगंग, मनोगहीए. ५५

नलिनी गुलम समाण, गाणपुग देहगुं कहिइ,
असटापद संमेतशिखग, नंदीसग लहीइ,
सगी सेत्तुंज अवताग वली तीगथ सइ जठइ,
मन मोह्युं सइ माहगुं, माउए तठइ,
तगणि भुवण जोइ आइआए, कठी न इसड़ा देव,
आबू गोड़ा^{३८} सुंदगी, नगमालडीए,
बोली बुद्धिवंत हेव, मनोगहीए. ५६

[ढाल-५]

आबूगिगि गलियामणु, सखी सोहइ नइं,
मोहइ नइं मोहइ नइं, विमलवसही मोगुं मन गमइए;
विमलमंतीस कगाविआं, गूपामय
सीधा नइं सीधा नइं कीधां सइ आगास मइ ए. ५७
जाणइ सगोगथी ऊतगी, असड़ी पूतली
सोहइ नइं सोहइ नइं चपलनयणी चित्त चोगणी ए;
केवली विण कुण वगणवइ, तिणइ जिणहरि,
झलकती झलकती, असड़ी अनोपम कोगणी ए. ५८
वसतिग वसही वखाणिइं, जगि जाणीइ,

वानगी वानगी, अगिहंत समोसगण तणी ए,
 नवलखा जठइ आलीआ, जे निहालीय,
 मन हगइ मन हगइ हथिसाला सोहामणी ए० ५९
अचलगुढि सगी चउमुख, तठइ जिनवरा,
 प्रतिमा नइं प्रतिमा नइं पीतलमय, गलियामणी ए,
एक सु नइं मण आठनी, ते तु चिहुंदिसि,
 झलकती झलकती सोहइ जगत्रि सोहामणी ए. ६०
बंभणवाडि नाणा नांदिया, सखी **महावीर,**
 जिनवर जिनवर सहोदगि मांड्या दीपता ए,
 इम अनेक अह्म देसडइ, सखी देहगां,
 दीपइ नइं दीपइ नइं अवग देसनइं जीपतां ए. ६१

ढाल [६] मर[ह]ष्टी भाषा.

एणि अवसरि बोली मरहष्टी^{२९} नारी, बो०
 काइ वो सांगितुसि मारुणी ग्रहिणी भारी, [मा०]
 पासोबा अह्मांचि देशि थोरला देवो,
अंतरीक थोरला देवो,
बइसीले अंतरीक करतुसि देवता सेवो, [क०] ६२
 उसभचे लेके इनची सेवना केली,^{३०}
माणिकस्वामीची मूरति आह्मी पाहिली,
 पोहा वो अह्माच्या पोडइ^{३१} पूजेले पासो,
 अह्मांच्या वो **देवगिरि** देवता वासो. ६३
 कलले तुह्मां चे तीरथ पाहुनि वेस,
 अइसइं कथूनि अह्मांच्या भोगी दख्यण देस;
उत्तराधी बोली इणि अवसरि नारी,
 कीहो करइ तीरथ आई गरव गमारी; ६४

[ढाल-७] मारू.

अछइ **मरुमंडली** मांहि, तीरथ **फलवधि** ओथि;
श्रीवरकाण्ड पासजी जेणइ जगाइ जगि जोति. ६५

म करह गरव गमारडी दूबली दख्यण देस;
 मुंहि धुली देहि पांडरी की करिवु^{३२} थारु वेस. मकर० ६६
 गोडीमंडण मरुधरा, महिमा महिमांहि जास,
 जाणहिं जगत्र जीराउलो तिमिरय^{३३} मंडण पास; ६७

ढाल [८]

हवि पूरव देसनी पदमिनी, मनमोहन मेरे,
 बोलीअ बुद्धि विसाल, मनमोहन मेरे;
 रावण पासजी राजीउ, मनमोहन मेरे,
 अलवरि तेज झमाल^{३४} मनमोहन मेरे. ६८
 सहरि हमारइ आगरइ, मन०, श्रीचिंतामणि पास, मन०
 श्रीहीरविजयसूरि थापिया, मन०, त्रिभुवनलीलविलास,
 मन० ६९
 पंच कल्याणक जिन तणा, मन०, देस हमारइ हाथि, मन०
 अहिछत्रा तीरथ बडु, मन०, मेलइ हो सिवपुर साथ,
 मन० ७०

दूहा.

सोरठड़ी सुंदर भणइ, देश अमीणि^{३५} जोडि;
 काणु को जगि आवसइ, जिहां सेत्रुंज गुणकोडि. ७१

ढाल [९]

इणि परि वाद करंतडी, निरखी सयल संघ नारि, जिनजी;
 प्रथम पूजार्नि कारणि, श्रीपास तणइ दरबारि, जि०
 जयु जयु विश्व चिंतामणि त्रिभुवन मोहनगार, जि० ७२
 जुओ गूजरधरि गाजतो, श्रीशंखेश्वर पास, जि०
 थंभण पासजी राजीउ, पूरइ त्रिभुवन आस, जि० जयु०७३
 ए तीरथ जीरण सवे, जस सिर जीरण मुनिवास, जि०
 इणि युगि अदभुत प्रगटिआ, श्रीविजय चिंतामणि पास,
 जि० जयु० ७४
 इणि युगि किणिहिं भरावीआ, चोमुख जिनवर देव, जि०

ते तो काछ-वागडनइ राजीइ, राय भारमलि कीधलु हेव,

जि० जयु० ७५

राइं निजनामि मंडावीआ, श्रीविजय चिंतामणि पास, जि०

कुमति वाद हरावीआ, पुहुतीय तपगच्छ आस, जि०

जयु० ७६

तिणि वति (?) संप्रति इणि समइ, जिन तीरथ महिमावंत, जि०

काछ मंडल मांहि प्रगटिउ, तिणि साहमीअ काछीअ हुंति,

जि० जयु० ७७

“अइं नाढी” काछी भणइ, “पहिरि पूज्यो जिण च्यंग, जि०

पोइं असीं पण पूज्यंदा”, इम मेल करइ सहू संघ,

जि० जयु० ७८

ढाल [१०]

श्री पासनइं दरबारि सुंदरी सहू मिली रे,

पाम्यु पाम्यु, हां जिनजीनुं पाम्युं पाम्युं परगट मुहुल^{३६} रे,

अनोपम रूप निहालती रे,

इक नाचइ इक नाचइ, हां सहू संघ राचइ, हां

सहू संघ राचइ करणीक लोल रे,

कीरति कलोल रे,

निस्तरिआ निस्तरिआ भवसायर जिनवर दरिशिनि रे,

भलिं भेट्या, भलिं भेट्या श्री जिन पास रे,

अह्म पहुती, अह्म पहुती मन केरी आस रे, निस्तरिआ० ७९

सुरतरु सुरमणी सुरगवी रे

कांइ आव्या, कांइ आव्या अह्म घरबारि रे,

विश्व(विजय?) चिंतामणि जिनवर पूजिआ रे,

भलिं दीतुं भलिं दीतुं रायविहार रे, निस्त० ८०

भलिं रे आव्या इणि काछ देसडइ रे,

भलिं दीतुं भलिं दीतुं नयर भुज सार रे;

धन्य धन्य राय भारमल्लजी रे,
 जिणि मांड्युं जिणि मांड्युं तीरथ उदार रे, नस्त० ८१
 पूजी-प्रणमी श्री पासनइं रे,
 संघ पुहुता, संघ पुहुता, निज निज ठामि रे;
 वंछित मनोरथ सहू फल्या रे,
 कांइ राख्युं कांइ राख्युं जगत्रमां नाम रे, निस्त० ८२
 धन धन रे तपगछपति चिति वस्या रे,
 अति^{३०} श्रीविवेकहर्ष मुनिराज रे;
 जिणि रे राय भारमल्ल प्रतिबोधियो रे,
 तिणि मांड्युं तिणि मांड्युं तीरथराज रे, निस्त० ८३
 एह तीरथ जगि जे नमि रे,
 तस पगि तस पगि प्रगटइ निधान रे;
 वंछित मनोरथ सवि फलइ रे,^{३६}
 इम बोलइ इम बोलइ पंडित प्रधान रे, निस्त० ८४

कलश

इम सकल तीरथ सबल समरथ
 पास त्रिभुवननउ धणी,
 तपगछ जिणि जयकार दीधो,
 तेणइ विजय चिंतामणि,
 भारमल्ल राजा वड दवाजा,
 करी थाप्या जिनवरु,
 श्री विजयसेनसूरिंद सेवक
 पण्डित परमाणंदकर. ८५

—X—

पाठान्तर

१. सेजवाली - मांपा., शु. २. धमकइं - को. ३. सुहगुरु - मांपा. ४.
 पावसि-मांपा. ५. हिअडीवटि - मांपा. ६. कछिअ - मांपा. ७. सामहउ

- मांख., सामठो - मांपा. ८. काछिणि - मांपा. ९. त्रांगड - शु. १०. चउबखेर - को., चोपखेर - मांपा., अ., शु. चोखफेर - मांख., ११. राखडो - मांपा. राखोलो - मांख., राखोडो - शुं. १२. करडो - मांपा., कोरडो - मांख., शु. १३. साइ - मांपा. १४. अचिरज - मांपा., शुं., अचिरज - मांख., अ., अचिरिज - को. १५. अची. मांख-., अचीइं-अ; आवि-मांपा. शु. १६. आंयु - मांपा. १७. धउर-अ.शु. १८. पंखी - मांपा., शु., को. १९. यायामणुं - मांपा. आंयामणु-शुं., को., दयामणा - मांख. २०. च्याउरइं - मांख., चाउरि - शुं. २१. आंबलींब - मांपा., शु. २२. सामी - मांपा. २३. पाणज्यउ - मांख. २४. संदो - मांख. २५. पदपंकज - मांपा., मांख., शु., २६. त्रय वार - मांपा. २७. आपिगां - मांपा. २८. गोडानी - अ., गढगी - मांपा. २९. मरहसी-मांपा., मरहठी-को. ३०. मांपा. मां दरेक चरणना अंते 'बरवइ सेव' एवा शब्दो छे. ३१. पोढइ - मांपा., पोढ-अ. ३२. करवु - को. ३३. तिमिरी-मांपा., तिमिरय - शु., को. ३५. झलमाल - मांपा. ३५. अमाणइ - मांपा., अमीणइ - मांख. ३६. महुल - मांख. ३७. मांपा. मां नथी. ३८. मांपा. अने मांख. मां आ चरण आम छे - सार रे पदारथ पुहवि पामीइ.

→← आ चिह्न अंतर्गत कडीओ मात्र लाद. मां छे.

शब्दनोंध

(कौंसमां कडी क्रमांक छे) मध्यकालीन गु. शब्दो-

सहजवाली (१)	डमणी, गाडुं
पनुती (३)	पुण्यवंती
छेकइं (३)	पूरेपूरुं
पाउसि (४)	वरसादमां
हइडावटि (५)	?
निलवटि (५)	कपाले
झिकावता (६)	बेसाडता
सहदेशीअ (७)	स्वदेशना

धुंसट्या (७)	रंगायेला ?
अंबराइ (१२)	आंबवाडियुं, अमराइ
चुबखेर (१४)	चारे बाजू
ठेपाडुं (१९)	लांबुं, पहोळुं, जाडुं कापड, स्त्रीओनुं अधोवस्त्र
फूली (२०)	नाकनुं घरेणुं, चूनी
राखडी (२०)	सेंथामां पहेरवानुं घरेणुं
नागला (२१)	काननुं घरेणुं
भूँछ (२२)	मूर्ख
जाब (२५)	छीछरा पाणीवाळी जमीन ?
छोति (२८)	छूत, स्पर्शास्पर्श
सांइ (२८)	आर्लिगन
बूकइ (३०)	घूरके, घुरकाट करे
अचिरय (३४, ३७)	नवाई, आश्चर्य
माटी (३५)	पति
सालणइ (४०)	शाक, व्यंजन वडे
साहमिणि (५४)	समानधर्मी स्त्री
ध्रमनेहि (५४)	धर्मस्नेहथी
बलगाती (५४)	?
जीरण (७४)	जूनुं
मुहुल (७९)	?
दवाजा (८५)	शोभा, ठाठ

कच्छी शब्दो

(कौंसमां वर्तमान कच्छी उच्चार आप्यो छे.)

क. ९ अशीं (असीं)	अमे
किं (कीं)	केम, शुं
कहु (कौं)	केम, शा माटे
कुछीअ (कुछेआ, कुछइ)	बोल्या, बोली

भुझीअ (भुछी)	खराब
गालिय, गालि (गाल)	वात
अशांशी (असांसे)	अमाराथी, अमारी साथे
आमइं (आमें)	तमारामां
झप्परी (जभरी)	जबरी, माथाभारे
ज्यंतती	?
आछ्यां	?
त्रांकड़-त्रांगड़	?
दिसंदी (डिसंधी)	देखाती, देखशे
मंगती (मंड धल)	मांगनार, मांगती
क. ४३ अचीण (अचीने)	आवीने
मुंहि (मोंमें)	मोढामां
भोइ भोइ (भाँ भाँ)	हा, हा
आंज्यो (आंजो)	तमारो
हेड़ी	आवी
काहो (कयो)	करो
गाला	वात
क. ४४ आंजी	तमारी
पयरि	जेम
बूझ्यउं (बुझुं)	जाणीअे
असइं (असीं)	अमे
निसगारी	अपवित्र, गंदुं
क. ४५ वाति	मोंमां
लख (लिख)	जराक, अल्प
लिखडी ()	सारुं, खासुं
च्यंगो (चंगो)	सुंदर
भक्खड़ (भुक्ख)	गरीब, कंगाल
भुच्छड़ (भुच्छो)	दुष्ट

	बंगो	?
क. ४६	आंयामणुं (?)	?
	ठल्ला	खाली
	कोरु (कुरो)	शुं
	करिआं	करुं
	च्याउरि (?)	चावल (?) (सिंधी-चांवर)
क. ४७	साह्नी	साधर्मिक
	नाठी	ज्ञातिबंधु; महेमान
	कोरो (कुरो)	शुं
	उष्भड़	असभ्य, आकरुं
क. ४८	बाबीओ	होलो पक्षी
	आदीयां (हिडीयां)	अहीं, आ बाजु
	इयडो (एडो)	आवो
	द्यइ (डे)	आपे
	संदडो	-नो (षष्ठी विभक्ति)
क. ४९	कुंर (?)	कमल ?
	उर (?)	?
क. ५०	मिडी (मिडे)	बधा
	अणथइ	अनस्त (सूर्य आथम्या पहेलां जमी लेवानो नियम)
	हाणइ (हाणे)	हवे
क. ५२	पंज्य (पंज)	पांच
	परवी	पर्व
	पोसु	पौषध
	नालो	नाम
	सारिउं	संभारीए
	गंदमूर	कंदमूल
	वाति	मोढामां

	पाइउं	नाखीए
क. ५३	असां डेह	अमारा देशमां
	मंझि (मिंज)	अंदर, -मां
	आयइडेहि (आं-जडां)	तमारा देशमां
	क्यहां (क्या)	क्या
	डेहर	देरां
क. ७८	पहिरि	पहेलां ?
	पोइ (पोय)	पछी
	अइं	तमे
	पूजिंदा (पूजींधा)	पूजशुं
क. २९	कोरो-कुज्याडउ	शुं

मारवाडी शब्दो

तुथे (५४)	तमे
माउए (?) (५६)	?
दवाजा (५५)	शोभा, ठाठ
जटइ (५६)	ज्यां
तठइ (५६)	त्यां
लठी (५६)	क्यांय
असडी (५८)	आवी

मराठी शब्दो

क. ६२	काइ (काय)	शुं
	वो	हो, रे जेवो पादपूरक ?
		शब्द जणाय छे.
	सांगितुसि (सांगतोस)	तुं कहे छे
	पासोबा	पार्श्वनाथ भगवान
	थोरला	मोटा

क. ६३ लेके	पुत्रे
क. ६४ कलले (कळले)	जाण्या (?)
अइसईं	?
कथून (किथून)	क्यांथी

सोरठी शब्दो

अमीणि (७१)	अमारुं
काणु (७१)	कोण